

Božidar Debenjak

MOŠKO, ŽENSKO, DRUGO IN RED STVARJENJA

Dva ali trije spoli?

V *Genezi* na samem začetku beremo o redu stvarjenja sveta. Bog je tu imenovan Elohim, kar je množinska oblika k besedi El. Ko pride do stvarjenja človeka, je uporabljena množina: »Naredimo ...« Slovenski standardni prevod jo tolmači kot »Bog se nekako posvetuje sam s seboj«, *Jeruzalemska Biblija* pa navaja dve drugi teološki razlagi: grški in latinski prevod vidi v tem posvetovanje Boga z angeli, cerkveni očetje so to razumeli kot namig na Sveto Trojico.

Bog je rekel: 'Naredimo človeka po svoji podobi, nam podobnega. [...] Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril, moškega in žensko je ustvaril.« (1 Mz 1,26)

Jeruzalemska Biblija v obsežni pripombi opozarja, da

besedilo uporablja predznanstveno sliko sveta. Ne smemo krčevito iskati ujemanj med tem prikazom in predstavami modernega naravoslovja (*Neue* 1992, 14),

ker gre tu za razodetje v tistem času lastni obliki. Dodajmo še to, da to, da ima človek posebno odgovornost v svetu, izhaja tudi iz moderne znanosti. In kar so neizpodbitna znanstvena dejstva, to mora tudi pri sprejemanju *Biblije* veljati za red stvarjenja.

Po prvem poglavju *Geneze* imamo človeka, ustvarjenega po božji podobi, v dveh oblikah: »moškega in žensko je ustvaril«. A nemška zakonodaja, torej zakonodaja države, v kateri so v vladi kot seniorski partner krščanski demokrati, je v rojstni list poleg dveh spolov vnesla še tretjega. Namenjen je novorojenim otrokom, katerih spol ni nedvoumno ugotovljiv. V odstotku je njihov delež primerljiv odstotku rdečelascev. Njihov izvor ni enoten, pojasni pa ga biologija.

En del izvira iz števila kromosomov. Pri razmnoževanju mnogoceličarjev se pri rastlinah in živalih izmenjujeta dve generaciji: ena ima kromosome v dvojnem setu (diploid) – pri človeku 46 oziroma 23 parov –, druga pa je haploidna, ima torej enojni set, pri človeku 23 kromosomov. Kot lepo vidimo npr. pri ribah, gre za samostojno generacijo, ki se tam sreča v vodi, haploidno jajčece in haploidna semenčica se pri ribah tam združita v zigoto. Pri sesalcih sta življenje haploidne generacije in njen konec z združitvijo v zigoto prenesena v varno zavetje, zigota se razvija v priklopu na organizem matere. Toda način, kako nastaneta haploida, torej jajčece in semenčica, ostaja zapleten. Tako v jajčnikih kot v testisih se zarodne celice najprej nekajkrat normalno delijo (ekvacijska delitev ali mitoz), potem pa sledi redukcijska delitev ali mejoza, v kateri iz celic s človeškimi 23 pari nastane haploidno jajčece oziroma haploidni spermiji s 23 kromosomi. Če je šlo vse po sreči, imamo tu po zadnjih dveh delitvah jajčece s setom 22 avtosomov in s heterosomom X, semenčice pa po dve s setom 22 + X in dve s setom 22 + Y. Lahko pa se pri redukcijski delitvi kaj ponesreči, npr. eden od parov se ne razdeli, tako da dobimo nesimetričen rezultat: ena celica ima skupno 24 kromosomov, druga pa 22. To se lahko zgodi pri različnih kromosomih. Ob oploditvi dobimo v prvem primeru trisomijo (eden od kromosomov ni v paru, temveč je v troje), v drugem primeru pa monosomijo (eden od kromosomov je ostal brez para). Med trisomijami je najbolj znan Downov sindrom. Toda tudi kromosomski par XX oziroma XY se lahko napačno razdeli, tako da imamo jajčeca oziroma semenčice s sestavo 22 + XX, semenčice s sestavo 22 + XY ali 22 + YY ter jajčeca oziroma semenčice s sestavo 22 + o. Rezultat so zigote s 47 kromosomi: triplo-X sindrom (XXX), Klinefelterjev sindrom (XXY) in XYY sindrom; in pa zigota s 45 kromo-

somi: Turnerjev sindrom (Xo). Teoretsko možnega sindroma Yo ni, ker je najbrž letalen. Vse te trisomije so vir večjih fizičnih težav, ne manjših kot pri Downovem sindromu, a posebno se izražajo kot spolne disfunkcije. Turnerjev sindrom pa privede do ženskega habitusa, ki ga v hujših primerih spremlja krilati vrat.

Drugi del izvira iz genskih mutacij. Najbolj znan je ženski habitus oseb s kromosomskim parom XY, a z gensko pogojeno rezistenco na androgene. Iz zgodovine športa je znano, da so takšne osebe izločali iz ženskih tekmovanj na podlagi »kromatinske reakcije«; njihovi športni dosežki so bili namreč v ženski konkurenci izjemni.

Tretji del izvira iz deviacij v embrionalnem razvoju. Kot je znano, se tu zvrstijo podobe naših evolucijskih prednikov, točneje, njihovih zarodkov. Nekje v evoluciji so bili naši predniki dvospolni; tako se tudi spolni aparat človeškega zarodka najprej nastavi za oba spola enako, potem pa se iz istih praorganov razvijejo bodisi deli ženskega bodisi deli moškega spolnega aparata. Tudi tu je mnogo pasti, da se spolni aparat razvije zelo netipično, tja do navideznega ali celo pravega hermafroditizma. Pri nastajanju penisa je dostikrat nedokončano zapiranje sečne cevi, torej »hipospadija«, v ekstremnem primeru je njen iztok celo na bazi penisa. Obstoji še več disformacij spolnih organov, ki otežujejo prepoznavo spola. Katere so take, da jih je treba popraviti, kdaj pa je »popravljanje« škodljivo, je stvar resne presoje. Za večino danes velja, da za posege ni čas ob rojstvu. Zato je zakonodaja ponekod, denimo v Nemčiji, pri spolu uvedla tri rubrike: moški, ženski, drug.

Spolna identiteta

V bibličnem svetu obstajata dve spolni identiteti: moška in ženska. Vloga vsakega od obeh spolov je določena. V *Starem testamentu* je svet urejen patriarhalno, ženske imajo svoje območje delovanja, o plemenskih zadevah pa odločajo polnovredni moški. Kot piše v *Devteronomiju*, so to obrezani člani izvoljenega ljudstva, ne mešanci (5 Mz 23,3) ali tujci (5 Mz 23,4–9). Izključeni so tisti, ki so jim, kot pravi Dalmatin, »moštvo

potrli«, se pravi, jim v otroštvu zmečkali testise, in tisti, ki so jim spolovilo odrezali (5 Mz 23,2). Tako pohabljeni in pa invalidi so le varovanci, nimajo pa pravice soodločanja. Že pri prerokih pa najdemo tudi druge tone. Nanašajo se na tiste z odrezanim spolovilom.

In skopljeneц naj ne govori: 'Suho drevo sem.' Kajti tako govori GosPOD: Skopljencem, ki pazijo na moje sobote, izbirajo to, kar mi ugaja, in se držijo moje zaveze, bom v svoji hiši in znotraj svojega obzidja dal roko in ime, ki bo boljše od sinov in hčera. Dal jim bom večno ime, ki ne bo iztrebljeno. (Iz 56,3–5)

To je tudi ideja Vodnikovih verzov »Ne sina, ne hčere po meni ne bo, dovolj je spomina, me pesmi pojo.«

Evangelij po Mateju ima zbirno ime *eunouchos*; Jezus pravi:

Nekateri od evnuhov so se že iz materinega telesa rodili takšni, nekatere so skopili ljudje, nekateri pa so se sami skopili zaradi nebeškega kraljestva. Kdor more doumeti, naj doume. (Mt 19,12)

O prirojenih hibah je bilo že nekaj povedanega; v drugi skupini so ljudje, ki so jim spolovilo pohabili v otroštvu ali odrezali kasneje, kar se je tudi Judom lahko zgodilo v sovražnem okolju. Tretja skupina pa je judovstvu tuja. Samokastracija je v kultih bližnjevzhodnih religij vstop v spolno svečeništvo z obredno orgijo; na čigar vrt padejo odrezani deli, temu prinašajo srečo. Žrtvovalec pa je poveličan v svečeništvo. Za Jude pa so to odurni tuji kulti, in tako tudi za Jezusa. V njegovi priliki pa gre za samokastracijo iz asketskega zavračanja spolnosti. Tudi te Jezus ne priporoča. Med cerkvenimi očeti je po tem najbolj znan Origen. Med kasnejšimi krščanskimi sektami so najbolj znani ruski skopci, ki jih je zatrla šele oktobrska revolucija. Blažja oblika odpovedi, duhovna samokastracija, je celibat. Tudi zanj velja: »Kdor more doumeti, naj doume.« S stavkom o evnuhih Jezus zavrača sklepanje svojih učencev, ki so Jezusovo polemiko s farizeji o ločitvi zakona razumeli kot nasvet zoper poroko. Če že hočete biti enaki evnuhom, pač bodite. Morda pa boste doumeli, kaj vam sporočam.

Od modernih vprašanj v Bibliji pogrešamo menjavo spola, saj ta takrat biotehnoško ni bila mogoča.

Odnos do transvestije je bil del odnosa do drugih religij, zaostroval se je z verskimi reformami, ki so judovsko vero razmejevale nasproti religijam okolice. Transvestija je bila stalni del kulta Astarte, na praznik sta se oba spola preoblekla v nasprotnega. Kot del Astartinega kulta je bila po omenjenih reformah »nečistovanje«, torej za Jude nesprejemljiva. Prepoved se glasi:

Ženska naj ne nosi moške obleke in moški naj si ne oblači ženskih oblačil, kajti gnusoba je GOSPODU, tvojemu Bogu, kdor to dela. (5 Mz 22,3)

Ko je Luther razglasil, da je edino veljavno izhodišče *Biblija* (sola scriptura), je obenem razdelil predpise, ki jih vsebuje, na tri kategorije: *ceremoniales* se nanašajo na takratne judovske običaje in obrede, *judiciales* so pravni predpisi za takratno judovsko ljudstvo, *morales* pa se nanašajo na etična vprašanja in so trajno obvezujoči. A tudi to, kaj naj velja za moralnoobvezujoče, ni nekaj negibnega. V sedemdesetih letih 19. stoletja je bil v ZDA strogo prepovedan *crossdressing*, torej moška oblačila za ženske in ženska za moške, gornji biblični stavek so torej šteli med *morales*; odprava te prepovedi je bil eden od ciljev feministk. Vmes je tudi v Ameriki ta prepoved zdrsnila v eno od neobvezujočih kategorij. Naravoslovna dejstva in kulturne spremembe so podlaga za novo vrednotenje bibličnih predpisov.

To velja tudi, denimo, za istospolne odnose; biblična prepoved je vezana na odklanjanje vsega, kar je značilno za druge kulte, seks s svečnikom pa je bil del kanaanskih in mezopotamskih kultov. Značilno si v *Levitiku* sledita vrstici o prepovedi žrtvovanja otrok Molohu in »ležanja z moškim kakor se leži z žensko« (3 Mz 18,21–22). A odkar je znano, da je tudi v živalskem svetu zastopana homoseksualnost, med ljudmi pa zajema 3–5 % oseb enega ali drugega spola, se spreminja tudi odnos do zadevne biblične prepovedi; v anglikanski Cerkvi je en del posvetil homoseksualca za škofa, druge protestantske Cerkve so bolj zadržane, v rimski Cerkvi pa se debata komaj začenja.

Čistost in nečistovanje

»Nečistovanje« je v Bibliji največkrat oznaka za erotično vsebino kultov pri okoliških ljudstvih. Tako imamo v *Eksodusu* ostro prepoved mešanja z drugimi ljudstvi:

Kajti ne smeš se priklanjati drugemu bogu, ker je GOSPODOVO ime 'Ljubosumni', ljubosumen Bog je. Nikar ne sklepaj zaveze s prebivalci dežele! Sicer te bodo, kadar bodo nečistovali s svojimi bogovi in darovali svojim bogovom, povabili in boš jedel od njihove daritve; jemal boš njihove hčere za svoje sinove in njihove hčere bodo nečistovale s svojimi bogovi in zapeljevale tvoje sinove, da bodo nečistovali z njihovimi bogovi. (2 Mz 34,14–16)

To svarilo priča, da so bile take zveze in njihovi taki vplivi pogosta zadeva. Kaj namreč pomeni, da je Jahve »ljubosumen bog«? Pač, da ne mara konkurence drugih bogov, denimo Baala. Tako peteroknjžje kot druge knjige so polne kršitve te prepovedi in prevzemanja tujih bogov, potem pa očiščevalnih ukrepov. Do samega erotičnega dogajanja pa vlada mnogo večja toleranca.

Hebrejski pesniki na široko opisujejo telesne dele, ki so povezani s spolnim življenjem (Vp 4,5 7,2–3 itn.). Znano je pogosto pojavljanje izrazov zaera, sperma (seme), pritome (obreza), orla, akrobystia (prepučij), erwa (sram) idr. Prikaze spolnih dogajanj je najti v 1 Mz 19,31–36, kjer Lotovi hčeri opijeta očeta in z njim koitirata, v 1 Mz 30,16 spi Jakob z Leo, v tem poglavju se kot afrodisiak uporablja nadlišček; v zgodbi o Judi in Tamari (1 Mz 38,2–10) je beseda o tem, kako Juda s Kanaanko zaplodi Era, Onana in Šelaja ter kako Onan »strese seme na zemljo«, ko koitira s Tamaro. V zgodbi o Jožefu in Potifarjevi ženi je opis zapeljevanja nedvoumen (1 Mz 39,7,12). V *Numerih* je opisan umor para med seksom (4 Mz 25,6–8). V pripovedi o sovražnem razmerju Savla do Davida, ki je bil prijatelj Savlovega sina Jonatana, se govori o tem, da lahko David postane Savlov zet, če za odkup hčere Mihale prinese sto filistejskih prepučijev; David to izpolni, potem ko je pobil 200 Filistejcev (1 Sam 18,23).

Seksualno nabito se govori o Jeruzalemu (Ezk 16,7–33) ter Samariji in Jeruzalemu (Ezk 23,3–20); ob to se nihče ne spotika.

Da pogosto prihaja do porok s polsestrami in z očetovimi ženami, da se od mož sploh ni zahtevala zakonska zvestoba in da je v starejših časih često ostala nekaznovana tudi nezvestoba žena, o tem mdr. govorijo tožbe o številnih zakonolomih (Jer 5,8). Mogočniki so si dali brez okolišev voditi v hišo zakonske žene drugih (2 Sam 3,7 in 11,27). Da je prihajalo tudi do incesta z lastnimi hčerami ali sinov z lastno materjo, razvidimo iz zgodbe o Lotovih hčerah (1 Mz 19,31–36), iz prepovedi v *Levitiku* (3 Mz 18,7) ter katalogov smrtnih in izgonskih kazni (3 Mz 20,11–16 in 17–21). Da pa prešuštvo v modernejšem pomenu za moža sploh ni štel za greh, kažejo mesta o vlačugi Rahabi (Joz 2,1) in o Samsonu pri vlačugi (Sod 16,1) Vlačuganje za denar je bilo nekaj čisto običajnega, saj tudi Salomon razsoja med dvema vlačugama (1 Kr 3,16–27). Očetje so često puščali, da so se lastne hčere predajale za denar, kot kaže prepoved v *Levitiku* (3 Mz 19,29). Sodomija in pederastija nista bili le sodomitski pregrehi (1 Mz 19,5), saj ju *Levitik* prepoveduje (3 Mz 18,22–24) in sankcionira s smrtjo (3 Mz 20,13). O posiljevanju lastnega in drugega spola govori *Sodniki* 19,22.

Posebno vprašanje pa je kulturni seks iz sosednjih kultov pri Izraelcih; zastarelo se imenuje »tempeljska prostitucija«, uporablja se tudi ime *hierodul* (moški) in *hierodula* (ženska); *doulos* oziroma *doule* pomeni v grščini »služabnik« oziroma »služabnica«, *hieron* pa pomeni »sveto«. V Starem testamentu je naziv za moškega *kadeš* in za žensko *kedeša*. Naloga teh »služabnikov svetega« je bila, da vernika pripeljejo skozi ekstazo orgazma v srečanje z bogom. Številna mesta v peteroknjžju in v kroniških knjigah, zlasti v obeh knjigah kraljev, kažejo, da je bil do korenitih reform okrog leta 621 pred našim štetjem mogoč tak kult tudi v službi Jahveja. O stari praksi priča več mest, denimo 1 Mz 38,21–22, 1 Kr 14,24, 15,22, 22,47, 2 Kr 23,7, Oz 4,14, posredno Job 15,14 (iz slovenskega prevoda ni razvidno, a beseda je o tem, da tak svečenik ne dočaka starosti).

Ker so biblična besedila nastajala skozi tisoč let in bila večkratno redigirana, so predpisi iz starejših plasti često drugačni od mlajših.

Najstarejši del *Starega testamenta* so nekatere pesmi, najstarejši zakonik pa je v *Eksodusu* (2 Mz 20,24 do 23,19). Ta del ima korenine okoli leta 1000 pred našim štetjem; prepoveduje in s smrtjo kaznuje samo seks z živaljo, za čaščenje tujih bogov pa zahteva izgon. V *Genezi* (1 Mz 38,21–22) velja obisk pri *kedeši* za nekaj normalnega. V *Numerih* (4 Mz 25,3–9) se obravnava kot čaščenje Baal Peorja in terja smrtno kazen. V *Devteronomiju*, ki je uveljavljen ali pa ponovno uveljavljen z versko reformo okoli leta 621, je prepovedano biti *kadeš* ali *kedeša* in prinašati GOSPODU plačilo za kultno spolnost, »oboje je gnusoba GOSPODU, tvojemu Bogu«. Plačilo, ki ga prejme *kadeš* za istospolno ekstazo, dobi zaničljiv vzdevek »pasje plačilo« (5 Mz 23,18–19). Kult Jahveja torej (več) ne dopušča niti »posvečenih« hotnikov (spolnih svečnikov obeh spolov) niti svetih kastratov. Vsi ti so odslej razpoznavni znak tujih kultov, torej odvrnitve od »GOSPODA, tvojega Boga«. Prej omenjena verska reforma izganja tudi kult ženskega para k Jahveju, Ašere (npr. 1 Kr 14,24) o obnovi čistega Jahvejevega kulta govorijo 1 Kr 15,12 in 22,47 ter 2 Kr 23,4–20. Na ostanek starih kultov meri tudi Oz 4,11–19, med drugim očita, da »oni sami (sc. svečeniki) [...] opravljajo daritve s posvečenimi vlačugami«. O ostrini verske reforme se lahko poučimo iz druge knjige kraljev (2 Kr 23,4–20): potem ko je kralj Jošija ukazal uničiti vse, kar je bilo povezano z drugimi kulti, »tudi Ašero je spravil iz GOSPODOVE hiše« (vrstica 6) in »podrl stanovanja obrednih vlačugarjev, ki so bila ob GOSPODOVI hiši« (vrstica 7), »oskrnil Tofet, [...] da ne bi nihče več žrtvoval Molohu sina ali hčere v ognju« (vrstica 10), je razdejal še vsa druga kulturna mesta iz kanaanske tradicije. Vrhovni svečenik in pobudnik te reforme je bil Hilikija. Za podlago pa je vzel zakonik, najden v templju. Šele s to reformo se konča delovanje *kadešev* in *kedeš*.

Nadomestna maternica v Bibliji

Ne bo nas presenetilo, da se na več mestih v *Bibliji* odpira vprašanje, kako do materinstva. Razume se, da v časih, ko so nastajali biblični spisi, ni bilo tehnik in sredstev moderne biomedicine. A tudi tedaj so obsta-

jale in se porajale etične in pravne dileme v zvezi s spolnostjo, partnerstvom, starševstvom (posebej materinstvom). Te dileme je treba videti na njihovem mestu v življenju (*Sitz im Leben*), torej tako v njihovi zgodovinski obarvanosti kot v njihovem vsebinskem jedru.

Da pa bi jih izluščili iz *Starega testamenta*, moramo biti pozorni na dvojno naravo mnogih besedil. Po eni strani gre za kroniko plemen in imena oseb – očakov in tudi pramater – so metonimije za gentes, ki da iz njih izvirajo, genealogijo oseb kot genealogijo plemen; zato se osebam prideljuje starost, mnogo večja od starosti normalnega posameznika, tja do metuzalemske. Toda kako si v ustni književnosti zapomniti to kroniko? Zato je druga stran zgodbe ta, da je kronika podana kot romansirana zgodba oseb, in v tej razdelani fabuli tiči še verski in moralni poduk.

Tako imamo v zgodbi o Abrahamu, Sari in Hagari šifrirano sporočilo o plemenu Hagaritov in o sorodstvenih vezeh, ki so jih Izraelci občutili do nekaterih plemen Izmael; iz plemena Abraham izvira pleme Izmael, prek Izaka pleme Izrael, po obeh sinovih blizu svoje stoletnice pa ima očak Abraham pozneje še šest sinov s Ketubo. Obenem s to šifrirano rodovno zgodovino pa ima romansirana zgodba še etična sporočila v zvezi z materinstvom.

»Žena Saraja Abramam ni rodila otroka«, beremo v *Genezi* (1 Mz 16), »imela pa je egiptovsko deklo, ki ji je bilo ime Hagara. Saraja je rekla Abramam: 'Glej, Gospod mi ni dal, da bi rodila. Pojdi k moji dekli! Mogoče bom po njej dobila otroka.'« Rešitev, da dekla zanosi in rodi otroka svoji gospodarici, velja tedaj za splošno sprejemljivo; tako ravnata tudi sestri Rahela in za njo Lea v zakonu z Jakobom (1 Mz 30,1–21). Sarina »egiptovska dekla« Hagara, Rahelina dekla Bilha in Leina dekla Zilpa so bile po današnji terminologiji določene za darovalke jajčeca in nadomestne matere, tudi če se je oploditev zgodila klasično in ne po biomedicinski metodi. Bilha in Zilpa to vlogo sprejmeta, sta torej darovalki jajčec in posojevalki maternice. Egiptovska dekla Hagara pa sicer najprej stopi v to vlogo, a med nosečnostjo se premisli in postane gospodarici nepokorna. Ko začne ta z njo trdo ravnati, Hagara pobegne. Po tedanjem običajnem pravu bi bila Hagara samo nadomestna mati, podobno kot v današnjih biomedicinskih variacijah s posojeno maternico

in darovanim jajčecem. V modernih primerih jajčece daruje praviloma druga oseba in ne kar nadomestna mati. Hagara pa tedanji dogovor sabotira, biti hoče tudi v socialnem pomenu mati svojega otroka. Na nje-
no stran se postavi tudi GOSPODOV angel (1 Mz 16,7–12) in z njegovo in-
tervencijo je otrok, ki dobi ime Izmael, tudi po statusu, ne le biološko,
njen sin, in ne Sarin.

Tudi problem »najete maternice« torej ni nekaj povsem novega, in
biblična sodba je po Hagarini odklonitvi na njeni strani. Ob Hagari-
ni morebitni privolitvi pa bi bil legitimen tudi Sarin načrt, saj je temel-
jil na običajnem pravu; z Bilho in Zilpo je pri Jakobu, Raheli in Lei šlo
vse gladko. Moderne dileme z »najetimi maternicami« niso zelo daleč
od starozaveznih.

Po tem Sarinem neuspehu GOSPOD čudežno omogoči, da zanosi
sama Sara in rodi Izaka. Gotovo pa ni naloga biomedicine, da bi produ-
cirala nadomestnega Boga. Moderni »Sari« po šestdesetem letu je vlo-
go »Boga v belem« igral dr. Antinori in pomisleki zoper njegovo počet-
je niso samo teološki. Tveganja tudi niso samo biološka, čeravno teh ni
malo, temveč v vsaj enaki meri tudi socialna.

V slovenski politični diskurz o biomedicinski pomoči stalno inter-
ferira neka druga tema: spor o krščanstvu in domnevni protikrščanski
naravnosti. »Sramotni člen ustave« iz ust bivšega metropolita, pa iz-
jave Komisije za pravičnost in mir, pa še in še. Zanimivo pa je, da *Biblija*
ne podpira takega poenostavljanja.

Odvrženo seme ali zgodba o Onanu

Naslednje moderno vprašanje je darovanje semena. Biomedicinska
pomoč darovano seme bodisi vnese v žensko telo bodisi in vitro zdru-
ži z jajčecem. V imenu domnevnih krščanskih vrednot nekateri za-
vrtačajo heterologno inseminacijo (oploditev s semenom, ki ni seme za-
konskega druga oz. partnerja). Že kmalu po osamosvojitvi je tedanji
visoki uradnik ministrstva za zdravstvo izjavil pred kamerami: »Seveda
bomo dovolili samo homologno inseminacijo!« Ta »seveda« pa je *seveda*

hudo vprašljiv. K odgovoru na vprašanje, ali je vstop donatorja sperme v proceduro res proti krščanskim načelom, ne pridemo mimo *Biblije*. Ta »knjiga knjig« vsebuje mnogo življenjskih vprašanj, ki so terjala in dobivala odgovore: za vernika v čem obvezujoče, za drugega bralca inštruktivne in izzivalne. In posebno, kadar postanejo domnevni zagovorniki krščanskih vrednot zaripli, je čas za listanje po *Bibliji*. Ponavadi se izkaže, da je *Biblija*, kakor je stara, bolj življenjska kot njeni konservativni eksegeti.

Že v *Genezi* najdemo pomenljivo zgodbo o Tamari in Judi (1 Mz 38). Prvih pet vrstic je predzgodovina: Juda vzame za ženo neko Kanaanko in ta mu rodi tri sinove; ime jim je Er, Onan, Šela. Tretji sin je nekaj let mlajši. In zdaj se zgodba začne: »Juda je vzel za prvorojenca Era ženo, ki ji je bilo ime Tamara. Toda Judov prvorojenec Er je bil hudoben v GOSPODOVIH očeh, zato ga je GOSPOD usmrtil.« Zakon je bil konsumiran, a Tamara ni noseča in je vdova. Velja pa pravna ureditev, strokovno imenovana levirat (levir latinsko pomeni »svak«), ko možev brat s koitusom z vdovo »obudi bratovo seme« in s tem pokojnemu bratu zaplodi potomstvo. V modernem jeziku gre tu za »heterologno inseminacijo«, saj bi Tamara rodila statusno Erovega otroka. Ta brat je Onan. »Tedaj je Juda rekel Onanu: 'Pojdi k ženi svojega brata in združi se z njo kot svak, da bratu obudiš potomstvo!' Ker pa je Onan vedel, da potomci ne bodo njegovi, je vsakokrat, kadar je šel k bratovi ženi, seme spustil na tla, da bratu ne bi dal potomstva.« Prakticiral je torej očitno coitus interruptus, ne morda po njem poimenovane »onanije«. »V GOSPODOVIH očeh je bilo hudobno, kar je delal, zato je tudi njega usmrtil.«

Opraviti imamo torej s »heterologno inseminacijo«, predpisan je donator, od semena katerega bodo potomci karseda podobni pravnemu očetu, pokojnemu možu matere – možev brat. Tu ne gre za zakon med vdovo in svakom, temveč za dolžnost »oživitve bratovega semena«, torej darovanja semena. Levirat vsaj tu nikakor ne pomeni nadomestnega soproga za vdovo, temveč samo dolžnost »oživitve bratovega semena«, zato da so tu dediči njegovih pravic in obveznosti. V *Genezi* je ta bratova obveza tako ostro postavljena, da njena kršitev izzove GOSPODOVO skrajno jezo – kršilca Bog usmrti. V *Devteronomiju* je obveza že močno

omiljena – kdor svaške obveze ne izvrši, ga vdova pred skupnostjo javno osramoti (5 Mz 25,5–10): svakinja naj mu javno

sezuje sandalo in mu pljune v obraz. Potem naj spregovori in reče: 'Tako naj se stori možu, ki noče zidati hiše svojemu bratu.' In njegovo ime naj se v Izraelu glasi hiša sezutega.

To je pač sramota, ni pa smrt. *Levitik* (3 Mz 18,16 in 20,21) pa je očitno v sporu z dolžnostjo levirata, saj prepoveduje »odstreti nagoto žene svojega brata« – brez vsake izjeme. Vrh tega v *Devteronomiju* obveza obstoji samo tedaj, če se posesti bratov stikata. Ta primerjava dokazuje, da gre v *Genezi* za več kot zgolj pravno normo: gre tudi za status vdove, za njeno pravico do materinstva. Zato je norma tu etična in božja kazen je smrt. Zakaj je Onan bojkotiral dolžno darovanje? Ker »je vedel, da potomci ne bodo njegovi«, je »seme spustil na tla, da bratu ne bi dal potomstva«. V nasprotnem primeru bi potomci, ki bi jih omogočil svojemu starejšemu bratu, stali – kot otroci prvorojenca – v dednem redu pred njim, on pa bi si z izpolnitvijo dolžnosti zacementiral status drugorojenca. Toda naj je Onanov pomislek z njegovega stališča še tako racionalen – storil je tako hud prestop, da je sankcioniran s smrtjo.

A zgodba tu še ni končana. Z Onanovo smrtjo problem Tamare ostaja odprt in na vrsti bi bil tretji brat, ki pa šele dozoreva. Juda pa išče izhod, kako bi se izognil dolžnosti, saj se boji, da Tamara prinaša smrt tudi tretjemu sinu. »Nato je Juda rekel snahi Tamari: 'Prebivaj kot vdova v očetovi hiši, dokler ne doraste moj sin Šela!' Rekel je namreč: 'Da še ta ne umre kakor njegova brata!' Tamara je šla in prebivala v očetovi hiši.« Čez precej časa je »Tamara spoznala, da je Šela dorastel, pa mu je niso dali za ženo«. Bila je torej opeharjena za materinstvo in za pravice žene.

Prigoljufano seme

In zdaj se začanja drugi del zgodbe: Tamara si spermo pridobi z zvijačo – od Jude. Juda je medtem ovdovel. Odpravi se iz Adulama, kjer živi, v Timno, kjer mu bodo strigli čredo ovac. Tamara to zve, sleče vdovsko

obleko in se preobleče v spolno svečenico (*kedeša*) in sede »pri vhodu v Enajim ob poti v Timno«. Maskiranje je uspešno, Juda je ne spozna, ima jo za to, kar kaže njena obleka.

Obrnil se je s poti k njej in ji rekel: 'Pusti, naj grem k tebi!' Ni namreč vedel, da je njegova snaha. Rekla je: 'Kaj mi boš dal za to, da prideš k meni?' Rekel je: 'Poslal ti bom kozlička od svoje drobnice.' Nato je rekla: 'Prav, a moraš mi nekaj zastaviti, dokler ga ne pošlješ.' Rekel je: 'Kakšno zastavilo naj ti dam?' Pa je rekla: 'Pečatni prstan, trak in palico, ki jo imaš v roki.' Dal ji je to in šel k njej. In spočela je z njim. Nato je vstala in šla, odložila tančico ter oblekla vdovska oblačila.

Maske ni več, Tamara je noseča, pomembno zastavilo je v njenih rokah.

Juda zdaj posvečeni hotnici (*kedeši*) hoče dati dogovorjeno plačilo, a njegov spremljevalec (in priča dogajanja) je ne najde in se vrne s sporočilom, da v Enajimu nikoli ni bilo nobene *kedeše*. Juda se mora sprijazniti z izgubo insignij: »Naj jih ima! Da le ne bova v zasmeh! Glej, poslal sem tega kozlička, ti pa je nisi našel.« Preprosto rečeno: molčiva o vsem skupaj, da se ja ne bo razvedelo, da me je *kedeša* ujela in potegnila za nos. Vprašanje, kaj dela hebrejski očak pri »posvečeni hotnici«, tako da pri tem ostane brez insignij oblasti, očitno pelje v blamažo in posmeh, ni pa razumljeno kot udeležba v tujem kultu in s tem nezvestoba Jahveju; očitno gre tu še za *kedešo* v kultu Jahveja.

Čez približno tri mesece »so Judi povedali in rekli: 'Tvoja snaha Tamara je nečistovala in iz nečistovanja tudi spočela.' Juda je rekel: 'Peljite jo ven in naj jo sežgejo.'« Juda torej ravna podobno kot muslimanski sodniki v Nigeriji, samo da tu kazni ni kamenjanje, temveč sežig: tip kazni, ki jo *Levitik* predvideva za duhovniško hčer, ki je postala *kedeša* (3 Mz 21,9). O Tamarinem poreklu nismo izvedeli nič, morda je res duhovniška hči, toda tudi Juda še ne ve, da se je njegova snaha preoblekla v *kedešo*, zato nas tip kazni postavlja pred nerešljivo uganko.

Ko so jo peljali ven, je poslala tASTU sporočilo: 'Spočela sem od moža, čigar last so te stvari.' Rekla je še: 'Le poglej, čigavi so ta pečatni prstan, ta

trak in ta palica!' Juda si je to ogledal in rekel: 'Pravičnejša je od mene; zakaj jaz je nisem dal sinu Šelaju.' Potem pa je ni več spoznal.

Srečni zaključek je v tem, da je Tamara svoje dosegla: izterjala je svojo upravičenost do materinstva. Ni postala Judova žena (»spoznati« pomeni »spati z«), a rodila je dvojčka: prvi se je rodil Perec, drugi Zerah. O Judovem sinu Šelaju zvemo nadalje samo še, da je od njega izvirala rodovina Šelajevcev (4 Mz 26,10), Tamara in od njenih sinov Perec pa imata zelo izpostavljeno vlogo.

O pravičnosti

Judov stavek »Pravičnejša je od mene« (1 Mz 38,26) slovenska »standardna« izdaja komentira takole: »*Pravičnejša*: Tamara je taka zato, ker jo je bolj skrbelo očkovo potomstvo, ne pa zato, ker bi bilo njeno dejanje v vseh pogledih dobro.«

Smo prav prebrali? »Očkovo potomstvo«? Iz *Numerov* (4 Mz 26,10) vemo, da *oček* tudi brez Tamare ni brez potomstva, saj obstoji »rodovina Šelajevcev«, torej potomcev njegovega najmlajšega sinu. Za »očkovo potomstvo« torej Tamare pač ni treba »bolj skrbeti«! Pa tudi o tem, da njeno dejanje ne »bi bilo v vseh pogledih dobro«, govore le tolmači *Biblije*, ne pa *Biblija* sama. Kot bomo pokazali, sledi iz *Stare* in *Nove zaveze* prej nasprotno.

Pravičnost Tamare je v tem, da se bojuje za svojo pravico do potomstva, saj bi brez one zvijače ostala brez otrok: Er jih ni uspel zaploditi, ker ga je prej »GOSPOD usmrtil«, Onan ni hotel »obuditi bratovega semena« in je zato umrl, Šelaju pa Juda ni dal te naloge. Tamara je bila z Judovim izigravanjem obsojena na to, da se bo postarala kot jalova jetnica svojega vdovstva. A s tem se ni bila pripravljena sprijazniti in je vzela svojo usodo v svoje roke: spadala je v Judovo družino, v njej sta bila dva mlada moška, ki bi ji morala darovati seme po smrti svojega brata, in če ji po moževi smrti semena niso darovali prostovoljno, si ga je pač vzela z zvijačo od *očaka*. In prav to zvijačo Juda potem meri ob svoji zvijači,

s katero je hotel obvarovati sina Šelaja pred nevarnostjo, ki bi mu utegnili groziti prek Tamare. S svojim ravnanjem (prilastitvijo sperme) je Tamara pravičnejša od Jude.

Komentar Tamarine zvijače v avtoritativni *Jeruzalemski bibliji* se sliši bistveno drugače kot gornji iz *slovenskega standardnega prevoda*:

Tamara pričakuje, preoblečena v hotnico, Judo ob poti. K temu je ne žene nečistovanje [Unzucht], temveč želja imeti otroka iz krvi svojega umrlega moža. Njen način ravnanja Juda prizna za 'pravičen' (v. 26) in njeni potomci ga hvalijo (Rut 4,12) (*Neue* 1992, str. 61).

Tu mišljeni odlomek iz Rutine knjige se bere emfatično: »Naj bo po potomstvu, ki ti [Boazu] ga bo GOSPOD dal po tej mladi ženi, tvoja hiša kakor hiša Pereca, ki ga je Tamara rodila Judi.«

Kateri motiv pa je gnal Judo v koitus s *kedešo*? Mar »nečistovanje«? Narobe storimo, če pozabimo na transformacijo spolnosti, ki se je zgodila med tisto dobo in nami. Spolna ekstaza ni bila nekaj, kar sta izmerila Masters in Johnsonova, bila je misterij; *kadeš* in *kedeša* sta bila srednika z božanstvom, tu je orgazem s *kedešo* ekstatično doživetje prisotnosti Jahveja. Seveda bi v zgodbi zastonj iskali hinavsko zavijanje z očmi, češ, Tamara je stisnjenih zob legla z Judo in pri tem »skrbela za očkovo potomstvo«. Vloga *kedeše*, ki si jo nadene Tamara, je namreč vloga senzualne svečenice, spolni akt pa ravno z ekstazo v orgazmu vzpostavlja stik z božanskim. Iz govornice zgodbe ne izhaja in ne more izhajati, da bi Juda kakorkoli lahko zaznal kakšno frigidnost partnerice; kaj takega bi bilo greh zoper sveto. Povedan je samo presežek nad seksom: Tamarina želja po materinstvu.

Da si torej Tamara more pridobiti Judovo spermo kot nadomestilo za izgubljeno spermo enega od moževih bratov, je potrebno kultno dejanje: kot *kedeša* v Jahvejevem kultu koitira s patriarhom. Prislужeni darovi *kedeše* (ali pa *kadeša*) se doprinašajo Jahveju. Šele z Devteronomijem nastopi obrat, ki kultno »prostitucijo« razglasi za »gnusobo pred GOSPODOM«, kot je bilo že povedano.

Toda zniževanje in omejevanje pomena Tamarine »pravičnosti« v SSP in še kje je res v nasprotju z bibličnim tekstom. Zvijačno prilastitve

no seme, ki ga je Tamara dobila v preobleki *kedeše*, je v nadaljnjih genealogijah bistveno: Tamaro srečamo še dvakrat v *Starem testamentu*: pri *Ruti* (Rut 4,12) in v *Kronikah* (1 Krn 2,4). Njena dvojčka Perc in Zerah se omenjata še v *Genezi* (1 Mz 46,12), v *Numerih* (4 Mz 26,20) skupaj s Šelajem, in v *1 Krn* 2,4–6, 9,4.6. Na več mestih se omenjajo Zerahovi potomci (Joz 7,1.18, 1 Krn 9,6, Neh 11,24), še večkrat pa Percovi.¹

Za debato o krščanstvu pa je bistveno, da se Tamara omenja v *Novem testamentu*! V Evangeliju po Mateju beremo:

Rodovnik Jezusa Kristusa, sinu Davidovega, sinu Abrahamovega [...] Juda je bil oče Pereca in Zeraha; njuna mati je bila Tamara. (Mt 1,1.3)

Na mestu, ki argumentira Jezusovo pravico do statusa »maziljenca« (*Mašiah, Khristos*) z njegovim poreklom od Davida in prek njega od Abrahama, navaja najbolj teološko izpiljeni sinoptični evangelij Tamaro in njena dvojčka! Evangelij po Luki se zadovolji z omembo Pereca (Lk 3,33). Rodovnik po Mateju se deli na tri skupine po 2 x 7 generacij in v tej natančni arhitektoniki je poudarjeno mesto Tamare in njenih dvojčkov. To seveda daje Judovi izjavi o Tamarini »pravičnosti« posebno mesto tudi v krščanskem kontekstu: kot izpostavljena direktna Jezusova prednica je bila »pravična« v svojem boju za materinstvo.

In v tej zvezi pač ni vseeno, da Geneza takoj po Judovem priznanju njene »pravičnosti« pribije: »Potem je ni več spoznal«, kar prevaja Luther mnogo direktneje: »Doch beschlieff er sie nicht mehr« – »Spal pa z njo ni več«. Sredstvo, da je postala mati, je bila zvijača – trik, mahinacija – in Juda je bil neprostovoljni oploditelj. Vse to pisec Matejevega evangelija ve, a Tamare ne zamolči, temveč jo vidno izpostavi. Daje ji torej tudi sam priznanje pravičnosti. Njen boj za materinstvo je pravičen.

1 Kronika, ki tiči v romansirani pripovedi, v *1 Mz* 38,28 sporoča, da je bilo pleme Zerah v začetku mogočnejše in vplivnejše od plemena Perc, pozneje pa se je razmerje obrnilo. A naj bo razbiranje takih šifer še tako zanimivo, nas tu v zgodbi o Judi, Tamari in prigrjolufanem potomstvu mnogo bolj zanima moralna prilika o medosebnih odnosih.

O bratovski dolžnosti

Geneza bratu nalaga obvezo, da »oživi seme« pokojnega brata. Brat je tu razumljen v biološkem smislu, torej kot sorojenec. V središču sta tu dve zadevi: ureditev statusa vdove, njena pravica do materinstva, in pa ureditev pravnega statusa pokojnikove zapuščine. »Oživiljanje semen« ima zagotovo tudi magično konotacijo nekakšne transsubstanciacije darovalčevega semena, pač v smislu domnevne »telegonije«, ki je za naš sodobni kontekst irelevantna.²

Bistveno za naš kontekst pa je, da heterologna inseminacija, torej oploditev žene s spermo darovalca, velja za etično pozitivno, celo za dolžnost, da se pomaga v stiski.

Preobrat, ki ga vnaša Jezusov nauk, je izstop iz gentilnega tipa dolžnosti. Bratje in sestre zdaj niso več omejeni na družino; mesto iz evangelija po Marku to drastično pove:

Tedaj so prišli njegova mati in njegovi bratje. Stali so zunaj, poslali ponj in ga poklicali. Okrog njega je sedela množica in so mu rekli: 'Glej, tvoja mati in tvoji bratje so zunaj in te želijo.' Odgovoril jim je: 'Kdo je moja mati in kdo so moji bratje?' In ozrl se je po tistih, ki so sedeli okrog njega, in rekel: 'Glejte, to so moja mati in moji bratje! Kdor namreč izpolnjuje Božjo voljo, ta je moj brat, sestra in mati.' (Mk 3,31–35 s paralelama Mt 12,46–50 in Lk 8,19–21)

Iz tega preobrata izrašča krščansko načelo o univerzalnem bratstvu oziroma sestrstvu ljudi. Bratske (in sestrske) dolžnosti se odslej nanašajo na sočloveka in ne več le na bližnjega krvnega sorodnika.

V skladu s to novostjo, ki jo je vneslo krščanstvo, torej tudi reševanje stisk v zvezi s starševstvom, ki jim je mogoče odpomoči s heterologno

2 Predstava o »telegoniji« je predznanstvena: moški naj bi s koitusom zapustil v ženskem telesu neko sled, ki naj bi pozneje vplivala tudi na potomstvo naslednjega partnerja. Obredna »očiščevanja« vdov ali pa uplenjenih žensk so bila namenjena »odpravi« tega domnevnega vpliva. Predstava o »telegoniji« je z razvojem znanosti umrla, kot teoretski zombi pa je še dolgo vztrajala v glavah rejcev pasemskih živali.

inseminacijo, ne more biti nekaj pregrešnega, temveč uživa etično digniteto bratovske pomoči – če seveda ta nauk vzamemo zares. Resno mišljena krščanska etika bi morala imeti pomisleke le zoper dobičkarško prodajanje sperme (enako kot zoper kupčevanje s krvjo ali pa z organi za transplantacije). Iz načel, ki jih zastopa *Geneza*, bi brez težav sledilo, da je problem tista pravna praksa, ki otroku razkriva ime njegovega biološkega očeta (donatorja sperme), saj je Onan umrl ravno zato, ker ni hotel biti pravno zgolj stric svojih bioloških otrok in je zato sabotiral njihovo zaploditev, GOSPOD pa je tako ravnanje obsodil. Iz darovanja sperme pač ne morejo izvirati kake pravne obveze donatorja do potomca: tako kot bi Onan po izvršitvi »bratovske dolžnosti« ostal le Tamarin svak, oče otroka pa bi bil pokojni Er. Starševstvo že v *Genezi* ni zgolj biologija, temveč je predvsem socialno razmerje, lahko tudi v navzkrižju z biološkim poreklom. Upravičenost razkritja darovalcev nastane šele ob problemih, vezanih na posebnosti genoma in morebitne dedne okvare.

VIRI

- Gerritzen, Christian, ur. [1990] 2003. *Lexikon der Bibel*. Köln: Komet Verlag.
- Lutherbibel 1984*. 2001. CD-ROM Bibel Edition. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Neue Jerusalem Bibel: Neu bearbeitete und erweiterte Ausgabe*. [1985] 1992. Freiburg – Basel – Wien: Verlag Herder.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod* [Študijska izdaja].³ 1996. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Sveto pismo. Slovenski standardni prevod; jubilejna izdaja ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja*.⁴ 2008. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

3 Vir komentarjev t. i. študijske izdaje.

4 Vir svetopisemskega besedila (revidirano besedilo 2003).